

ПСИХОЛОГІЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 159.9:37

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2025.6/22>

Пузирьов Є.В.

Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

Копилова С.В.

Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ІНТЕРАКТИВНИМИ МЕТОДАМИ НАВЧАННЯ

В статті розглянуто теоретичний аналіз та практичні психолого-педагогічні умови розвитку творчого потенціалу майбутніх фахівців, визначено, що ефективний розвиток творчого потенціалу студентів у процесі навчання можливий за умови цілеспрямованого застосування комплексу інтерактивних методів, орієнтованих на активну пізнавальну та творчу діяльність, обґрунтовано нові підходи до підготовки студентів до діяльності в вищих навчальних закладах, формування творчого потенціалу у межах їх академічної та професійної підготовки. Висвітлено, що вагомою умовою розвитку творчого потенціалу особистості студента у вищому навчальному закладі є не лише здатність до критичного мислення, а й вираження рівня професійної пізнавально-креативної активності. Досліджено психолого-педагогічні умови деяких інтерактивних методів навчання, які спрямовані на розвиток творчого потенціалу і дана можливість оволодіння методикою їхнього вибору на основі рекомендацій проблемно-діяльнісної концепції навчання. Зазначено, що проблемна лекція та «семінар-дискусія» дають можливості викладачам вирішувати завдання активізації пізнавальної діяльності творчого характеру, тісного зв'язку теорії з практикою, оволодінню діалектичним методом аналізу і рішення складних проблем, розвитку творчого потенціалу майбутніх фахівців.

Ключові слова: інтерактивні методи навчання, творчий потенціал, проблемна лекція, проблемна ситуація, проблемна задача, креативне мислення, «семінар-дискусія».

Постановка проблеми. Розробка проблеми розвитку творчого потенціалу викликана необхідністю активізації творчої діяльності особистості в сучасних умовах, що пов'язано з науково-технічним розвитком суспільства та соціальними потребами. Виникає потреба у фахівцях, що володіють системою наукових знань, уміннями і навичками самостійної роботи, творчим ставленням до навчання і праці. Використовуючи методологію проблемно-діяльнісного навчання можна отримати позитивні результати у формуванні та розвитку творчого потенціалу майбутніх фахівців. Така методологія дозволить ліквідувати недоліки, які на сьогодні притаманні багатьом студен-

там, наприклад, уникнути пасивності студентів у сприйнятті та переробці наукової інформації, фрагментарності мислення, що не дозволяє виділяти суттєвої складової змісту навчального матеріалу, що викладається. А застосування в межах даної методології інтерактивних методів навчання дасть можливість забезпечити продуктивну взаємодію між студентами та викладачем, студентами між собою під час проведення занять, успішно засвоїти матеріал навчальних дисциплін та сформувати професійне творче мислення. Ефективний розвиток творчого потенціалу студентів у процесі навчання можливий за умови цілеспрямованого застосування комплексу методів, орієнтова-

них на активну пізнавальну та творчу діяльність. Саме через це нагальною на сьогодні є проблема обґрунтування нових творчих підходів до підготовки майбутніх фахівців, здатних не лише до якісного виконання професійних завдань в сучасних умовах невизначеності, а й до творчого самовдосконалення, збереження соціально-культурних цінностей та забезпечення економіко-технологічного розвитку держави.

Як зазначає М. Згуровський, в XXI столітті інформаційне суспільство трансформувалося у так зване суспільство, побудоване на знаннях, у якому технології поєднані з людським, творчим компонентом, в якому важливим є формування уявлень про технократичний та інформаційний характер сучасної наукової картини світу як сукупності фундаментальних ідей, положень, принципів, понять [5]. Недостатнє вивчення механізмів формування та розвитку творчого потенціалу є перешкодою для розробки та запровадження в університетську освіту інноваційних технологій навчання. Проте, значущість творчого потенціалу майбутнього фахівця буде зростати й надалі, так як кожна людина має здатність до пізнання та творчості, а розвиток професійного творчого мислення студентів необхідно розвивати в університеті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення процесу становлення творчої особистості, здатної самостійно мислити і приймати відповідальні рішення, має наукову та практичну актуальність. Різні науковці по-різному трактують можливість і правомірність розвитку творчого потенціалу особистості. Одні автори вважають, що процес творчості неповторний, унікальний, що його неможливо зімітувати (А. Брушлинський). Інші (Г. Альтшуллер, І. Волков, В. Мерцалова, В. Розумовський, Ю. Саламатов, А. Уразова) дотримуються думки, що процес творчості цілком керований, що творчості необхідно і можна вчити. У роботах В. Андрєєва, І. Лернера, О. Цибулі, Дж. Ніренберга, А. Шевирьова наголошується на можливості створення в навчальному процесі умов, що сприяють активізації творчої діяльності студентів.

Педагогічні дослідження Н. Гузій, М. Бернштейн, Д. Богоявленської, М. Згуровського, І. Зязюн, Ю. Кулюткіна, С. Сисоєві та інших дають підставу вважати, що однією із головних якостей творчої особистості є креативність, яка, з одного боку, постає важливою характеристикою діяльності, умовою та її результатом, а з іншого – це цілісна особистісна якість.

Наукові дослідження А. М. Алексюка, І. І. Доброскок, В. П. Коцура, С. О. Нікітчиної, В. Г. Кременя, В. В. Ільїна, С. В. Пролєєва, М. В. Лисенка, П. Ю. Сауха та інших присвячені загальнотеоретичним, науково-практичним проблемам інноваційної парадигми у вищій школі, окремим інноваційним методам і технологіям навчання, досвіду та перспективам їх використання в освітній практиці. Інноваційні методики викладання, на думку Ю.В. Бистрової, «об'єднують всі ті нові й ефективні способи освітнього процесу (здобуття, передачі й продукування знань), які, власне, сприяють інтенсифікації та модернізації навчання, розвивають творчий підхід і особистісний потенціал здобувачів вищої освіти» [2].

Постановка завдання. Розвиток творчого потенціалу майбутнього фахівця – це процес формування креативного мислення, ініціативності та здатності створювати оригінальні рішення через інтерактивні методи, проектну діяльність та науково-дослідну роботу. Ефективність досягається за рахунок інтерактивних методів, які найчастіше використовуються в навчальній роботі ВНЗ: проблемних лекцій, дискусій, «мозкових штурмів», методу аналізу конкретних ситуацій та інші, що перетворюють навчання з пасивного засвоєння на активний творчий пошук, а результатом є формування творчої особистості майбутнього фахівця, здатної самостійно генерувати нові знання та продукти діяльності.

Виклад основного матеріалу. Принципова схема традиційного навчання (а на ній раніше практично і будувався процес розвитку творчого потенціалу в навчальному процесі) може бути представлена ланками: «пред'явлення навчального матеріалу – закріплення -контроль», а з боку студентів, – «сприйняття – осмислення -запам'ятовування – застосування на практиці». Творчий потенціал в такому навчанні якщо і формується, то, як би мовити, крім управлінських впливів викладача. Не випадково тому багато дослідників погоджуються з тим, що загальна тенденція удосконалення методів навчання – це, головним чином, активізація пізнавального процесу та розвитку самостійності учнів та необхідний перехід від інформативних форм навчального процесу до активних.

На нашу думку, включити майбутніх фахівців в активну професійну діяльність в процесі навчання можна двома способами:

1. Залученням їх до реальної діяльності (стажування, практика і т.п.).

2. Моделюванням їхньої перспективної діяльності в навчальних умовах.

Розглядаючи питання розвитку творчого потенціалу студентів, можна спиратися на ключові психолого-педагогічні положення про те, що здібності можуть проявлятися лише в активній діяльності; «особистість може набувати навичок дослідника і в умовах навчальної діяльності у ВНЗ навіть тоді, коли результати її діяльності і не мають суспільного значення у вигляді готового продукту» [9, с. 45–52].

В законі України «Про вищу освіту» серед основних завдань вищих навчальних закладів передбачається «забезпечення органічного поєднання в освітньому процесі освітньої, наукової та інноваційної діяльності» [1]. Крім того, більшість законодавчих документів, національних програм стосовно вищої освіти наголошують на недопущенні зниження якості освіти, падінні рівня знань, моральному старінні методів і методик навчання.

Виходячи з цього, можливо визначити особливості формування та розвитку творчого потенціалу майбутніх фахівців.

По-перше, практика показує, що досягнутий рівень педагогічної діяльності виявляється недостатнім для повноцінного вирішення даної проблеми. Ще й досі йде випуск спеціалістів з низьким творчим потенціалом, тобто людей нетворчих, а іноді просто непідготовлених до роботи в сучасних динамічних виробничих та соціальних умовах.

По-друге, змінюються критерії оцінки здібностей фахівця. Професійна компетентність, ерудованість були й залишаються суттєвими професійними якостями спеціаліста. Але в умовах прискорення науково-технічного прогресу та ускладнених інформаційних процесів цього вже замало. Необхідне виховання і самовиховання високої методологічної культури мислення, здібності не лише орієнтуватися на потоках професійної та ідейно-політичної інформації, але й правильно її обробляти, вміти самому шукати нові знання.

По-третє, для сучасного підходу до проблеми суттєво і те, що акцент переноситься на самостійність та відповідальність студента за формування його творчої активності. Поки що дуже часто студент виступає пасивним об'єктом. Відповідальність з нього часто знімається або не є повною, самостійність суттєво звужена. Вже багато років пропагується, що студент повинен бути активним суб'єктом всього життя у ВНЗ.

І по-четверте, формування і розвиток творчої активності студентів потребує творчої самовід-

дачі від викладача, примноження та розвитку його творчого потенціалу, якісних перетворень в стилі педагогічної діяльності і підвищення її культури.

Відзначимо, що вагомою умовою розвитку творчого потенціалу особистості студента у ВНЗ є не лише здатність до критичного мислення, а й вираження рівня професійної пізнавально-креативної активності.

Згідно з даним підходом, на думку Н.Іванцової, «структурними компонентами творчого, обдарованого студента є: пізнавальні потреби; оригінальність; швидке відкриття рішення в ефективній стратегії пошуку; прогнозування; оціночно-вимірювальна функція; здатність до створення ідеальних еталонів. Таким чином, потенційна креативність – це такий тип потенційної обдарованості, який характеризує готовність її носія набувати в процесі життєдіяльності актуальну креативність» [6].

Для вирішення цього завдання, на нашу думку, шлях моделювання професійної діяльності майбутнього фахівця в навчальних умовах є найбільш перспективним. Саме на цьому шляху з'явилися нові, нетрадиційні методи навчання. Взагалі, поділ усіх методів на дві групи – традиційні (або інформаційно-рецептивні) і активні методи навчання можуть бути тільки умовними, тому що всі методи в плані досягнення визначених дидактичних цілей повинні нести в собі активність.

Традиційні методи спрямовані, насамперед, на передачу визначеної суми знань, формування навичок практичної діяльності. Їх результатом є знання-описи і навички без здатності їхнього застосування в ситуаціях, які змінюються. Звичайно, і в рішенні цієї задачі необхідна активність слухачів. Але ця активність за спрямованістю та змістом носить переважно репродуктивний характер. Закріплення за традиційними методами навчання цієї задачі є педагогічно доцільним. Перш ніж вирішувати завдання розвитку творчого потенціалу, необхідно створити для цього передумови, однієї з яких є оволодіння навчальним матеріалом на рівні репродуктивного мислення. Лише після цього можна йти далі.

Інтерактивними методами навчання можна назвати такі методи, які направлені переважно на розвиток в навчанні самостійно творчого мислення та здібності кваліфіковано вирішувати професійні завдання.

У зв'язку з цим інтерактивні методи забезпечують активізацію пізнавальної діяльності творчого характеру, тісний зв'язок теорії з практикою, оволодіння діалектичним методом аналізу і рішення

складних проблем, розвиток рефлексивної сфери мислення (самосвідомість і саморегуляцію розумової діяльності), створення атмосфери, співробітництва і співтворчості, розвиток необхідних навичок спілкування.

Зрозуміло, що не тільки самі методи, а й викладач, який опановує ці методи і творчо застосовує їх у залежності від ряду умов, забезпечує досягнення всіх названих цілей.

У даній роботі визначені деякі інтерактивні методи навчання, які спрямовані на розвиток творчого потенціалу і дана можливість оволодіння методикою їхнього вибору на основі рекомендацій проблемно-діяльнісної концепції навчання.

Проблемна лекція міцно увійшла в арсенал інтерактивних методів навчання [3, 4, 7, 8]. Якщо традиційна лекція припускає озброєння студентів сумою готових знань, то проблемна лекція – визначає розвиток пізнавальної активності, творчого мислення, мотивації подальшого всебічного аналізу поставленої навчальної проблеми.

Проблемна лекція спирається на логіку послідовно модельованих проблемних ситуацій шляхом постановки проблемних питань або пред'явлення проблемних задач. Проблемна ситуація – це складна суперечлива обстановка, що створюється на заняттях шляхом постановки проблемних питань і яка вимагає активної пізнавальної діяльності студентів для її правильної оцінки і розв'язання.

Проблемне питання містить в собі діалектичне протиріччя і вимагає для його вирішення не відтворення відомих знань, а міркування, порівняння, пошуку, придбання і застосування нових знань.

Результат вирішення проблемних задач, відповідь на проблемні питання здійснює викладач (іноді прибігаючи до допомоги студентів, які організовують обмін думками). Викладач повинен не тільки розв'язати протиріччя, але і показати логіку і методику цього процесу, продемонструвати прийоми розумової діяльності, що виходять з діалектичного методу пізнання складних явищ. Для цього потрібен значний час. Тому від викладача вимагається значна попередня робота з відбору змісту навчального матеріалу і підготовка «сценарію» лекції. У самому загальному виді це можуть бути наступні ступені:

1) аналіз і добір «ключового», основного матеріалу, що складає логічну основу курсу;

2) вибір основних проблем і трансформація їх у проблемні ситуації (досвід показав, що таких проблем у лекції не повинно бути більше трьох-чотирьох);

3) продумати логіку і методику рішення кожної проблемної ситуації;

4) компонування всього лекційного змісту в цілісну систему знань і методичного забезпечення цього процесу;

5) «програвання» лекції чи вголос, чи «про себе», прогнозування успішності, застосування методичних прийомів активізації уваги і мислення студентів;

6) корекція й остаточна підготовка змісту і методичного арсеналу лекції.

При цьому студенти стають співучасниками вирішення проблеми: вони думають, зіставляють, роблять висновки з почутого, приходять до переконання про правильність вирішення питання.

Таким чином, на лекції проблемного характеру студенти знаходяться в постійному процесі спільного мислення з лектором і в остаточному підсумку «співавторами» у вирішенні проблемних задач.

Інтерактивні методи навчання, які можуть бути застосовані в ході проведення семінарських занять, дають останнім можливість вирішувати завдання розвитку творчого потенціалу майбутніх фахівців. Розглянемо особливості проведення «семінару-дискусії».

1-й варіант – найпростіший, де група поділяється на пари, трійки, четвірки; ці підгрупи обговорюють деяке питання, потім група разом обговорює рішення, які були запропоновані в підгрупах.

2-й варіант. Спочатку студенти працюють індивідуально та готують письмово відповіді на два-три питання за матеріалами самостійного читання, потім вони утворюють малі групи по 4-6 чоловік та продовжують більш осмислену дискусію приблизно 20 хвилин. Останні 15 хвилин заняття проводиться загально-групова дискусія та підведення підсумків викладачем.

3-й варіант відрізняється від другого тільки тим, що «стартом» для дискусії служить коротке повідомлення одного з студентів.

4-й варіант – початок дискусії визначається вивченням деякого навчального матеріалу (уривок навчального тексту, серія слайдів, фрагмент фільму, розмножений варіант статті та інш.). Після цього, приблизно через 15 хвилин починається загальне обговорення.

5-й варіант – традиційний «мозковий шторм». Визначається навчальна проблема, потім, без обговорення й критики, студенти пропонують різні варіанти її рішення, що фіксуються на дошці. Лише після цього починається аналіз усіх «за» та «проти».

6-й варіант – «викладач проти студентів». Суть семінару полягає в тому, що студенти прагнуть знайти правильне визначення принципу (закону, категорії), а викладач проти кожного формулювання виставляє контраргумент, який заперечує це визначення. Якщо студенти «видихаються», потрібно допомагати їм і давати нові ідеї, щодо розвитку можливих специфічних властивостей свідомості.

7-й варіант – «студенти проти викладача». Викладач починає семінарське заняття, що завершує вивчення курсу, з того, що пропонує кожному ряду (наприклад, їх три) сформулювати декілька питань з проблемами семінару, які цікавлять студентів, а потім впродовж деякого часу відповідає на них. Найважливіше для викладача – це бути впевненим, що може відповісти на будь-яке питання, і дійсно зуміти скористатися при відповідях своїми знаннями. Крім того, викладач не повинен боятися виходу за межі навчальних тем, тому що це завершальне заняття, і його роль – відпрацювання загальних світоглядних уявлень студентів.

У зв'язку з цим ця методика забезпечує активізацію пізнавальної діяльності творчого характеру,

тісний зв'язок теорії з практикою, оволодіння методом аналізу і рішення складних проблем.

Висновки. Отже, зважаючи на значні соціальні, психологічні, економічні зміни в нашій країні, зумовлені повномасштабним вторгненням російських військ в Україну, що значною мірою впливає на студентство та всіх громадян країни в цілому, майбутні фахівці не перестають розвиватись та попри перешкоди навчатись новому, розвивають в собі стресостійкість, згуртованість, амбітність, емоційну врівноваженість, сенситивність та інші якості.

Використання інтерактивних методів навчання приводить до значних результатів в підготовці майбутніх фахівців: засвоєння знань в такій спосіб є власним надбанням студентів, тобто в якомусь ступені формуються знання-переконання (виховний ефект). Знання, які засвоєні активно, глибше запам'ятовуються і легше актуалізуються (навчальний ефект). Вирішення проблемних задач виступає своєрідним тренажером у розвитку інтелекту (розвивальний ефект). Нарешті, знання, які засвоєні активно, більш гнучкі та мають властивість перенесення в інші ситуації (ефект розвитку творчого потенціалу та мислення).

Список літератури:

1. Закон України «Про вищу освіту» від 1 лип. 2014 р. № 1556-VII. Офіц. вісн. України. 2014. № 63. Ст. 17.
2. Бистрова Ю.В. Інноваційні методи навчання у вищій школі України, 2015. с.29
3. Валентьєва Т. І., Смолянко Ю. М., Семеняко Ю. Проблемне навчання у закладах вищої освіти як засіб формування професійної компетентності майбутніх педагогів. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип. 49, Т. 1. С. 130–139.
4. Виговська С. В., Журба О. Р. Застосування методу проблемної лекції з метою активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки*. 2015. Вип. 67. С. 311–315.
5. Згуровський М. З. Деіндустріалізація України через зниження наукоємності освіти. *Київський Політехнік*. 2015. №23(3122). С.3.
6. Іванцова Н.Б. Творчі здібності студентів-психологів як вияв професійної спрямованості. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2013. Вип. 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2013_3_30
7. Махінова М.В. Інтерактивний підхід при читанні лекцій. / М.В. Махінова. URL: https://www.rusnauka.com/31_PRNT_2010/Pedagogika/73210.doc.htm
8. Теслюк В. М., Коваль М. М. Проблемна лекція як найоптимальніша форма навчання у вищій школі. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Педагогіка, психологія, філософія*. 2014. Вип. 199(1). С. 371–375.
9. Янкович О.І. Розвиток технологій формування творчої особистості в педагогічній теорії та практиці України у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. *Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія «Педагогіка, психологія і соціологія»*. 2010. Вип. 8(170). С. 45–52.

Puzyrov Ye.V., Kopylova S.V. PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR DEVELOPING THE CREATIVE POTENTIAL OF FUTURE SPECIALISTS USING INTERACTIVE TEACHING METHODS

The article considers a theoretical analysis and practical psychological and pedagogical conditions for the development of the creative potential of future specialists, determining that the effective development of

students' creative potential in the learning process is possible with the targeted application of a set of interactive methods focused on active cognitive and creative activity, justifies new approaches to preparing students for activities in higher education institutions and developing their creative potential within the framework of their academic and professional training. It is highlighted that an important condition for the development of the creative potential of a student's personality in a higher education institution is not only the ability to think critically, but also the expression of the level of professional cognitive and creative activity. The psychological and pedagogical conditions of some interactive teaching methods aimed at developing creative potential are investigated, and the opportunity to master the methodology of their selection based on the recommendations of the problem-activity concept of teaching is provided. It is noted that problem-based lectures and "seminar-discussions" provide teachers with opportunities to solve problems of activating cognitive activity of a creative nature, closely linking theory with practice, mastering the dialectical method of analysis and solving complex problems, and developing the creative potential of future specialists.

Key words: *interactive teaching methods, creative potential, problem-based lecture, problem situation, problem task, creative thinking, "seminar-discussion".*

Дата надходження статті: 10.11.2025

Дата прийняття статті: 16.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025